

#### مقدمه

فعالیت‌های مربوط به بهزیستی و تأمین اجتماعی در قالب خدمات حمایتی (غیر بیمه ای) و بیمه ای توسط سازمان ها و مراکز متعدد دولتی و غیردولتی انجام می گیرد. اما به علت عدم دسترسی به آمارهای بخش غیردولتی، اطلاعات آماری این فصل مربوط به خدماتی است که توسط سازمان های عمده دولتی ارائه می شود، به استثنای خدمات صورت گرفته توسط مراکز غیردولتی که تحت نظارت سازمان بهزیستی استان قرار دارند.

شایان ذکر است، از سال ۱۳۹۱ اداره کل بیمه خدمات درمانی استان تهران، به اداره کل بیمه سلامت استان تهران تغییر نام یافته است.

#### الف) خدمات حمایتی (غیر بیمه ای)

مجموعه ای از تدابیر و فعالیت‌های مددکاری، مشاوره ای و سایر خدمات اجتماعی و توانبخشی است که به منظور تأمین نیازهای اساسی گروه های کم درآمد و ارتقاء سطح زندگی آن دسته از آسیب دیدگان جامعه، خانواده های شهدا، اسراء و مفقودین و جانبازان صورت می گیرد. سازمان های استانی فعال در این زمینه عبارتند از:

#### ۱- سازمان بهزیستی استان

تا قبل از سال ۱۳۵۹، واحدهای مختلفی عهده‌دار انجام خدمات بهزیستی در سطح کشور بودند که در سال ۱۳۵۹ با ادغام آن واحدها، "سازمان بهزیستی کشور" تشکیل شد. آمارهای مربوط به فعالیت‌های بهزیستی که توسط سازمان بهزیستی استان تهران به روش ثبتی تهیه و ارائه شده، در این فصل از سالنامه آماری استان درج گردیده است. لازم به ذکر است علت کاهش اطلاعات در سالهای اخیر، واگذاری مراکز به بخش خصوصی می باشد.

#### ۲- کمیته امداد امام خمینی (ره)

این کمیته به منظور رسیدگی به امور محرومان جامعه و کمک به آنان تأسیس شد و نتایج فعالیت‌های خود را به روش ثبتی گردآوری و ارائه کرده است.

قابل ذکر است اطلاعات مربوطه از کمیته امداد امام خمینی(ره) استان تهران جمع آوری گردیده است.

#### ۳- سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران

بنیاد شهید و امور ایثارگران در سال ۱۳۸۳ از ادغام بنیاد شهید و بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی به وجود آمد. این دو بنیاد، به ترتیب در سال‌های ۱۳۵۸ و ۱۳۵۷ به منظور رسیدگی به امور خانوارهای شاهد و جانبازان انقلاب اسلامی تأسیس

با اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ توسط مرکز آمار ایران، اطلاعاتی در مورد وضعیت معلولیت در کشور جمع‌آوری شد که جداول آن در این فصل ارائه شده است.

اطلاعات مربوط به بازنشستگان و وظیفه‌بگیران مشترک صندوق بازنشستگی کشوری، به روش ثبتي تهیه و ارائه می‌شود.

### تعاریف مفاهیم

**خدمات اجتماعی:** مجموعه‌ای از تدابیر خدمات غیربیمه‌ای است که به منظور کمک به تأمین حداقل نیازهای اساسی گروه‌های کم‌درآمد و نیازمند جامعه ارائه می‌شود.

**مجتمع خدمات اجتماعی:** واحدی است اجرایی که دو یا چند فعالیت از فعالیت‌های برنامه حمایت از افراد و خانواده‌های بی‌سرپرست و نیازمند را به مددجویان ارائه می‌دهد.

**کودک بی‌سرپرست:** کودکی است که بنا به دلایلی به طور دائم یا موقت از سرپرستی مؤثر و با صلاحیت محروم شده است (قانون تأمین زنان و کودکان).

**مهدکودک:** مؤسسه‌ای است که بر طبق ضوابط و مقررات، با کسب مجوز از سازمان بهزیستی استان برای نگهداری، مراقبت، پرورش و شناخت استعدادهاى کودکان در ابعاد زیستی، روانی و اجتماعی در سه بخش شیرخوار (۳ تا ۲۴ ماه)، نوپا (۲ تا ۳ سال) و نوباوه (۳ تا ۷ سال) تأمین می‌شود.

**خدمات توانبخشی:** به مجموعه‌ای از خدمات پزشکی، پیراپزشکی، آموزشی، حرفه‌ای و اجتماعی گفته می‌شود که به منظور به حداکثر رساندن توانایی‌های موجود در فرد معلول به کار گرفته می‌شود.

**خدمات پیشگیری:** به مجموعه تدابیری اطلاق می‌شود که برای جلوگیری از بروز و یا گسترش پدیده‌ای خاص در یک مجموعه ویژه، صورت می‌گیرد.

**مرکز مشاوره تلفنی (صدای مشاور):** مرکزی است که به منظور رفع اختلالات و مشکلات روانی اجتماعی و یا ارتقاء سطح زندگی و توانمندی تماس‌گیرندگان، به صورت تلفنی، خدمات مشاوره‌ای و روانشناختی ارائه می‌کند.

**مرکز مشاوره ژنتیک:** مرکزی است که خدمات تشخیصی، پیشگیری و مشاوره‌ای بیماری‌های مادرزادی وارثی و یا

شد و آمارهای مربوط به فعالیت‌های این دو نهاد به ترتیب از سال ۱۳۷۰ و ۱۳۷۳ در دسترس است.

آمار و اطلاعات مربوط به این بخش از دو سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران شهر تهران و سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران شهرستان‌های استان تهران جمع‌آوری می‌گردد.

### ب) خدمات بیمه‌ای

این خدمات بر اساس مشارکت بیمه شده، کارفرما و دولت شکل می‌گیرد و به صورت‌های مختلف به اجرا در می‌آید. خدمات بیمه‌ای شامل بیمه درمانی، بازنشستگی، ازکارافتادگی، بیکاری، حوادث ناشی از کار، فوت، ایام بارداری و کمک هزینه عائله‌مندی می‌باشد. سازمان‌ها و ادارات فعال در این زمینه عبارتند از:

#### ۱- اداره کل تأمین اجتماعی

در سال ۱۳۰۹، اولین اقدام درمورد بیمه کارگران در قبال حوادث ناشی از کار شروع شد. با تأسیس سازمان تأمین اجتماعی در سال ۱۳۵۴، قشرهای بیمه شده و نوع حمایت‌های انجام شده، گسترش بیش‌تری یافت.

آمار ارائه شده در این قسمت توسط اداره کل تأمین اجتماعی شرق تهران بزرگ، اداره کل تأمین اجتماعی غرب تهران بزرگ و اداره کل تأمین اجتماعی شهرستان‌های استان تهران به صورت ثبتي جمع‌آوری و در قالب جداول مربوطه جمع بندی و ارائه شده است.

#### ۲- اداره کل بیمه سلامت

سازمان بیمه خدمات درمانی بر اساس قانون بیمه همگانی خدمات درمانی کشور مصوب ۱۳۷۳، تأسیس شد و آمارهایی که در این زمینه تهیه و ارائه می‌شود، از سال ۱۳۷۴ در دسترس می‌باشد. شایان ذکر است، قبل از تأسیس این سازمان، قانون بیمه خدمات درمانی کارکنان دولت، در سال ۱۳۵۱ به تصویب رسید و از سال ۱۳۵۳ توسط وزارت بهداشتی وقت به مرحله اجرا گذاشته شد.

قابل ذکر می‌باشد سازمان بیمه خدمات درمانی از سال ۱۳۹۱ به بیمه سلامت تغییر نام پیدا کرده است.

#### ۳- سازمان بازنشستگی کشوری

این سازمان در سال ۱۳۰۱ تأسیس شد ولی اطلاعات مربوط به بازنشستگان و وظیفه‌بگیران مشترک صندوق بازنشستگی کشوری، برای نخستین بار در سال ۱۳۵۰ انتشار یافت.

مددجویان تحت پوشش این طرح، ماهانه مبالغی مستمری به صورت نقد یا کالا دریافت می‌دارند.

**طرح مددجویی:** طرحی است که بر اساس آن افراد بنا به عللی از قبیل فقدان سرپرست، از کارافتادگی سرپرست، معلولیت سرپرست و ... بر حسب نوع نیازمندی، تحت پوشش کمک‌های دائمی یا موقتی قرار می‌گیرند.

**خدمات درمانی:** این خدمات تحت عناوین درمان سرپایی، بستری، نسخه پیچی، اعزام بیمار، تحویل وسایل توانبخشی، زایمان و ... در مورد کلیه افراد خانوارهای واجد شرایط استفاده از کمک‌های درمانی انجام می‌شود.

**وام خود کفایی:** وام یا کمک‌های مالی است که به خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی برای فعالیت در زمینه قالببافی، گلیم‌بافی و جاجیم‌بافی، بافندگی و خیاطی، دامداری و کشاورزی و ... پرداخته می‌شود.

**درصد جانبازی:** عبارت است از میزان عدم توانایی جسمی و روانی جانباز که توسط کمیسیون پزشکی تعیین می‌شود. درصد کامل برای جانبازان، معادل واژه از کار افتادگی در قوانین استخدامی کشوری است.

**کارگاه دولتی:** موسسه‌ای است که به موجب قانون ایجاد و تحت پوشش مدیریت دولتی اداره می‌شود و بودجه آن به طور کامل یا به میزان حداقل پنجاه و یک درصد، از محل اعتبارات دولتی تأمین می‌گردد مانند سازمان‌های دولتی و وزارتخانه‌ها که تمام بودجه آن از محل اعتبارات دولتی تأمین می‌شود و مؤسساتی مانند شرکت فرش یا قند ورامین و ... که بیش از نیمی از سرمایه آن دولتی است.

**کارگاه غیردولتی:** کارگاهی است که به وسیله اشخاص حقیقی یا حقوقی اداره می‌شود و شامل دو بخش خصوصی و عمومی است. کارگاه‌هایی که در بخش عمومی فعالیت دارند از لحاظ بودجه خودکفا هستند و احتمالاً تحت نظارت دولت قرار دارند ولی دولتی محسوب نمی‌شوند، مثل شهرداری‌ها، جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، کارگاه‌ها و شرکت‌های تحت پوشش صنایع ملی و ...

**کارگاه با بیمه قراردادی:** کارگاهی است که قسمتی از تعهدات سازمان تأمین اجتماعی را رأساً در قبال بیمه شدگان خود انجام می‌دهد و حق بیمه این قسمت از تعهدات به صورت پورسانت به کارفرمایان کارگاههای مزبور واگذار می‌شود.

پیش‌بینی سطح سلامت افراد در ارتباط با این بیماری‌ها را ارائه می‌دهد.

**معتاد:** به فردی گفته می‌شود که به یکی از مواد افیونی اعتیادزا وابستگی شیمیایی و رفتاری پیدا کرده، به طوری که در صورت قطع این عمل، با مشکلات جسمی، روانی و رفتاری و یا باهم روبرو می‌شود.

**سالمند:** به افراد ۶۰ ساله و بیش‌تر گفته می‌شود.

**معلول:** فردی است که به علت اختلال فیزیکی (جسمی، حرکتی، حسی)، ذهنی و یا روانی دچار محدودیت در عملکرد فردی و یا اجتماعی باشد.

**معلول تحت پوشش:** معلولی که منطبق با ضوابط خدماتی و حمایتی سازمان بهزیستی با تشکیل پرونده تحت پوشش قرار می‌گیرد و طی برنامه مدون در مدت زمان مشخص زمینه‌های اشتغال و توانمندی وی فراهم شده و از چرخه حمایت خارج می‌شود.

**برنامه جوانان و نوجوانان:** عبارت است از برنامه‌ریزی و نظارت بر حسن اجرای برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و ورزشی در مجتمع‌های بهزیستی که به منظور جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری و پرکردن اوقات فراغت نوجوانان و جوانان خانواده‌های تحت پوشش در مناطق آسیب‌زا و محروم ارائه می‌شود.

**خدمات توانبخشی:** به مجموعه‌ای از خدمات پزشکی، پیراپزشکی، آموزشی، حرفه‌ای و اجتماعی گفته می‌شود که در جهت به حداکثر رساندن توانایی‌های موجود در فرد معلول به کار گرفته می‌شود.

**خدمات پیشگیری:** به مجموعه تدابیری اطلاق می‌شود که برای جلوگیری از بروز و یا گسترش پدیده خاصی در یک مجموعه به خصوص صورت می‌گیرد.

**آموزش ارتباط بین خانواده و کودک ناشنوا:** روش‌های ارتباطی ویژه ناشنویان از قبیل لب‌خوانی، زبان اشاره و درک مفاهیم و پرورش رشد قوای حسی، حرکتی و ذهنی کودک و سایر امور ذیربط از قبیل چگونگی همسازی کودک با محیط، به کودکان و والدین آنان آموزش داده می‌شود.

**طرح شهید رجایی:** طرحی است که بر اساس آن به سالمندان نیازمند ۶۰ ساله و بیشتر جامعه روستایی و عشایری کشور و افراد تحت تکفل آنها کمک می‌شود.

**کارگاه با بیمه غیرقراردادی:** کارگاهی است که کلیه تعهدات سازمان تأمین اجتماعی در قبال بیمه‌شدگان آن کارگاه، از طرف سازمان تأمین اجتماعی انجام می‌گیرد. **بیمه شده:** فردی است که با پرداخت مبالغی به عنوان حق بیمه، حق استفاده از مزایای مندرج در قانون سازمان بیمه‌گر را دارد.

**بیمه شده اجباری:** بیمه شده‌ای است که به دستور کارفرما یا نماینده او در محلی به نام کارگاه کار می‌کند و مزد یا حقوق دریافت می‌کند.

**بیمه اختیاری:** افرادی که در زمان گذشته حداقل به مدت یک سال به عنوان بیمه شده برای آنان حق بیمه پرداخت شده باشد و در زمان حاضر نیز کارکن مستقل به شمار آیند، می‌توانند بار دیگر خود را بیمه کنند.

**بیمه شده اصلی:** بیمه شده‌ای است که رأساً مشمول مقررات مندرج در قانون سازمان بیمه‌گر می‌شود.

**بیمه شده تبعی (خانواده بیمه شده):** شخص یا اشخاصی هستند که به تبع بیمه شده اصلی می‌توانند از مزایای مقرر در قانون سازمان بیمه‌گر استفاده کنند.

**بیمه شده حرف و مشاغل آزاد:** بیمه شده‌ای است که برای انجام حرفه و شغل مورد نظر با داشتن کارگر (کارفرما) یا خود به تنهایی (خویش‌فرما) به استناد مجوز اشتغال صادر شده از سوی مراجع صلاحیت‌دار یا به تشخیص هیأت مدیره سازمان تأمین اجتماعی به کار اشتغال دارد.

**بیمه بیکاری:** سازمان تأمین اجتماعی مکلف است به افرادی که طبق مقررات قانون تأمین اجتماعی، بیمه بوده و برخلاف میل و اراده خود بیکار شده‌اند و نیز آماده انجام کار می‌باشند، مقرری ایام بیکاری پرداخت کند.

**عمرات دستمزد:** به وجوهی اطلاق می‌شود که در ایام بارداری، بیماری و ناتوانی موقت برای اشتغال به کار و عدم دریافت مزد یا حقوق، به حکم قانون به جای مزد یا حقوق، به بیمه شده پرداخت می‌شود.

**کمک هزینه ازدواج:** مبلغی است که طبق شرایطی خاص، برای تأمین قسمتی از هزینه‌های ازدواج، به بیمه شده پرداخت می‌شود.

**عمرات نقص عضو:** مبلغی است که به‌طور یک‌جا، برای جبران نقص عضو یا جبران تقلیل درآمد بیمه‌شده، به وی پرداخت می‌شود.

**از کار افتاده:** فرد شاغلی که به تشخیص مراجع صلاحیت‌دار، تمام یا بخشی از توانایی کار کردن خود را از دست بدهد. این ناتوانی ممکن است ناشی از کار (حسن انجام وظیفه) یا غیر ناشی از کار باشد.

**مستمری‌بگیر:** فرد بازنشسته، از کارافتاده یا بازمانده (ورثه واجد شرایط) که طبق مقررات صندوق بیمه‌ای مربوط، مستمری دریافت می‌کند.

**بازنشسته:** فردی است که با احراز شرایط قانونی، از حقوق بازنشستگی بهره‌مند می‌شود.

**مستمری:** عبارت است از مبلغی که طبق شرایط مقرر در قانون (به طور مستمر) به منظور جبران قطع تمام یا قسمتی از درآمد، به بیمه شده و یا در صورت فوت او، برای تأمین معیشت بازماندگان وی، به آنان پرداخت می‌شود.

**مشترک صندوق بازنشستگی کشوری:** به فردی اطلاق می‌شود که دوره خدمت (دوره اشتغال)، بیمه پرداز صندوق بازنشستگی بوده است و بر طبق قوانین و مقررات این صندوق مشمول استفاده از حقوق بازنشستگی و وظیفه می‌باشد.

**(شاغل فوت شده) مشترک صندوق بازنشستگی کشوری:** هر گاه مستخدم رسمی در زمان اشتغال، فوت کند و حداقل دارای یک ورثه مشمول دریافت حقوق وظیفه باشد، (شاغل فوت شده) مشترک صندوق بازنشستگی کشوری نامیده می‌شود.

**(بازنشسته فوت شده) مشترک صندوق بازنشستگی کشوری:** هر گاه فرد بازنشسته یا از کار افتاده فوت کند و حداقل دارای یک ورثه مشمول دریافت حقوق وظیفه باشد، بازنشسته فوت شده مشترک صندوق بازنشستگی کشوری نامیده می‌شود.

**حقوق بگیر صندوق بازنشستگی کشوری:** به فردی اطلاق میگردد که در دوران خدمت (دوره اشتغال) بیمه پرداز صندوق بازنشستگی کشوری بوده است و بر طبق قوانین و مقررات این صندوق مشمول استفاده از حقوق بازنشستگی و وظیفه می‌باشد.

**شاغل متوفی:** مستخدمی است که در دوران اشتغال فوت شده و وراثت قانونی وی با داشتن شرایط قانونی حق دریافت وظیفه فوت را برابر شرایط مندرج در قانون خواهند داشت.

**بازنشسته و از کار افتاده متوفی:** مستخدمی است که پس از دوران اشتغال و پس از برقراری حقوق بازنشستگی فوت شده است و وراث قانونی وی با داشتن شرایط قانونی حق دریافت حقوق وی را برابر شرایط مندرج در قانون خواهند داشت.

**وراث وظیفه بگیر:** شامل اشخاصی است که مورث آنها مشترک صندوق بازنشستگی کشوری بوده و فوت نموده اند، طبق قانون استخدام کشوری از حقوق وظیفه برخوردار می شوند.

### گزیده اطلاعات

تعداد بیمه شدگان اصلی سازمان تأمین اجتماعی بیش از ۳ میلیون نفر می باشد که ۷۸/۳ درصد آنها بیمه شدگان اجباری، ۰/۴ درصد توافقی، ۱/۴ درصد بیکاری، ۱۹/۸ درصد خاص می باشند. در سال ۱۳۹۶ بیش از ۳ میلیون و ۹۸ هزار نفر بیمه شده (اصلی و تبعی)، تحت پوشش اداره کل سلامت بوده اند که از این تعداد ۳۷/۹ درصد را کارکنان دولت ۱/۷ درصد را بیمه ایرانیان، ۵۱/۲ درصد بیمه همگانی سلامت، ۵/۵ درصد را روستائیان و ۳/۷ درصد را سایر اقشار تشکیل داده اند.

در پایان سال ۱۳۹۶ تعداد کل حقوق بگیران و مشترکان صندوق بازنشستگی استان بیش از ۴۸۸ هزار نفر بوده اند که از این تعداد ۴۷/۸ درصد بازنشستگان و از کارافتادگان، ۱۷/۴ درصد وارث وظیفه بگیر و ۳۴/۸ درصد افراد کسورپرداز بوده اند.